

„Nem súlyed az emberiség!”...

**Album amicorum
Szörényi László LX. születésnapjára**

Főszerkesztő: JANKOVICS József
Felelős szerkesztő: CSÁSZTVAY Tünde
Szerkesztők: CSÖRSZ Rumen István
SZABÓ G. Zoltán

Nyitólap: www.iti.mta.hu/szorenyi60.html

MTA Irodalomtudományi Intézet
Budapest, 2007

PETŐFI S. JÁNOS

Magyar versek szövegrokonsági kapcsolathálói

Intertextualitás-típológiai kísérlet

o. Bármely szöveg befogadása (a formális diszciplínák szövegeié, a jogi szövegeké, a valási szövegeké éppúgy, mint az irodalmiaké) – történjék az akár intuitív módon, akár elméleti célból – elválaszthatatlan annak más szövegekkel való összehasonlításától. Ez az összehasonlítás intuitív befogadás esetében esetleges és kifejtetlen maradhat, elméleti befogadás (interpretáció) esetében azonban optimálisan ki kell terjednie az interpretáció szempontjából releváns aspektusok valamennyiére, és az összehasonlítás eredményét explicit módon reprezentálni kell. Mind az aspektusok számbavétele, mind a reprezentálás ennek következtében egy interszubjektív módon kezelhető elméleti keretet tételez fel. Ebben az írásban elsősorban azt szemléltetem röviden, hogy az általam szemiotikai textológiának nevezett elméleti keretben az összehasonlítás aspektusai (más szóval a lehetséges szövegrokonsági kapcsolatok) mi módon foglalhatók rendszerbe.

1. A szövegek mind *analitikus*, mind *kreatív produktív* szemiotikai-textológiai megközelítése (lásd PETŐFI 2004) azt igazolja, hogy célszerű a szövegeket *komplex jeleknek* tekinteni, és a következő hat komponensüket megkülönböztetni:

Ve: a szövegek *fizikai teste*, fizikai manifesztációja (*Vehiculum*);

VeIm: a vehikulumhoz egy adott kommunikációs helyzetben hozzárendelhető *mentális kép* (*Vehiculum-Imago*), amelyben megkülönböztethetjük a vehikulum *fizikai-szemiotikai* és *nyelvi-szemiotikai* arcát;

Fo: a vehikulumhoz egy adott kommunikációs helyzetben – a vehikulum-imágó közvetítésével – hozzárendelhető *formai felépítés* (*Formatio*), amellyel kapcsolatban különbséget tehetünk a vehikulum *fizikai-szemiotikai* és *nyelvi-szemiotikai* formai felépítése között; a sensus hozzárendelésekor a formai felépítés mindkét típusa szerepet játszhat;

Se: a vehikulumhoz egy adott kommunikációs helyzetben – a formáció közvetítésével – hozzárendelhető *nyelvi-szemantikai felépítés* (*Sensus*), amely lehet *betű szerinti*, de lehet nem betű szerinti, használatosabb kifejezéssel élve: *szimbolikus* is;

ReIm: annak a *relátumnak a mentális képe*, amely a vehikulumhoz egy adott kommunikációs helyzetben – a sensus közvetítésével – hozzárendelhető (*Relatum-Imago*);

Re: olyan tényállás-konfiguráció, amelyre a befogadó véleménye szerint a vehikulum – egy adott kommunikációs helyzetben hozzárendelt sensus közvetítésével – utal, más szóval az adott kommunikációs helyzetben értelmezett vehikulum feltételezett *tényállás-szemantikai felépítése (Relatum)*;

Vegyük e komponensek szemléltetéséhez példaként Fodor András *a teremtmény éneke* című haikuját

Ve: e haiku nyomtatott *fizikai teste*:

új szemmel nézni
a régi képre: ez a
mi alkotásunk

VeIm: (a) ami a vehikulum *fizikai-szemiotikai* arcát illeti – egy adott kommunikációs helyzetben esetleg többször megismételt percipiálás alapján –, megalkothatjuk e fizikai-szemiotikai arc olyan mentális képét, amely, a betűtípust, a betűnagyságot, valamint azt a tényt illetően, hogy a szavak csupa kisbetűt tartalmaznak analóg a vehikuluméval;

(b) ami a vehikulum *nyelvi-szemiotikai* arcát illeti, ez a mentális kép azt az információt is tartalmazni fogja, hogy a szavak a magyar nyelv szavai, és hogy a második sorban található egy kettőspont is (a további komponensek szemléltetésénél csak a *nyelvi-szemiotikai* arcot veszem figyelembe);

Fo: (a) vehikulum *fizikai-szemiotikai (poétikai-metrikai-ritmikai) formai felépítésével* kapcsolatban megjegyzendő az, hogy a szavak – 5 / 7 / 5 szótagszámú – három sorra vannak elosztva,

(b) a vehikulum *nyelvi-szemiotikai (mikro- és makroszintaktikai) formai felépítésével* kapcsolatban pedig az, hogy a vehikulum egyetlen – kettőspont által két részre tagolt – összetett mondat, amely nem kezdődik nagybetűvel, és nem végződik mondatzáró írásjellel; a nyelvi-szemiotikai formáció részét képezi természetesen az összetett mondat szintaktikai felépítésének a reprezentációja is, ezzel, a magyar nyelv egy adott grammatikája alapján megalkotható (és attól függő) reprezentációval azonban itt nem foglalkozom;

Se: *nyelvi-szemantikai felépítése* szempontjából az összetett mondat kettőspont előtti része értelmezett, kettőspont utáni része értelmező komponens; az „új szemmel” kifejezéshez betűszerinti értelem nem rendelhető, valamint rendhagyónak tekinthető az a tény is, hogy a haiku a határozott névelős „a régi képre” kifejezést tartalmazza, az „egy régi kép” kifejezés helyett, amely annak következtében, hogy „régiről” először itt esik szó, elfogadhatóbb lenne; ezek a tények arra indítanak, hogy az adott haikuhoz szimbolikus értelmet rendeljünk – ilyen értelem lehet például a következő:

újabb módon nézni
a korábban látottra: ez a
mi alkotásunk

ReIm: könnyű megalkotni annak a – szimbolikus értelem közvetítésével a vehikulumhoz rendelhető – *tényállásnak a mentális képét*, amelyben a költői én saját magát e „mi” egyik tagjának tekintve azonosul az első két sorban kifejezésre juttatott feladattal;

Re: maga ez a tényállás, mint az adott vehikulum *tényállás-szemantikai felépítése*.

2. Meggyőződésünk szerint a szövegek hat komponensű komplex jeleként való értelmezése jó alapot szolgáltat mind a szövegeken, mind a szövegekkel végrehajtható/végrehajtandó műveletek explicit tárgyalásához, így az *intertextuális kapcsolatok tipológiáinak* megalkotásához és a szövegrokonsági kapcsolatok e tipológia keretében való értelmezéséhez is.

(A következőkben ennek illusztrálására példaként kizárólag versekre hivatkozom – természetesen azokra is a teljesség igénye nélkül –, e versek közül csak néhányat idézek, többnyire azokat is csak részlegesen, és eredeti lelőhelyükre se utalok, mert valamennyi ebben az írásban idézett vers könnyen visszakereshető a *Szövegtani kaleidoszkóp 1. Antológia* című kötetben.)

2.1 Ami az intertextualitás *tipológiai* megközelítését illeti, célszerű először annak *makro-* aspektusaival foglalkozni. Egy lehetséges *makrotipológia* alapját a szövegek vehikulumában *explicit módon jelölt* és az azokban *jelöletlen intertextuális kapcsolatok* megkülönböztetése képezheti.

2.1.1 Az intertextuális kapcsolatok *explicit jelölésének* különböző fokozataival találkozhatunk:

(a) *közvetlen egyértelműséggel jelölt egyedi intertextuális* kapcsolatról beszélhetünk olyan művek esetében, mint például Somlyó György *Olykor az ábrándot is kérdőre kellene vonni* című – *Vörösmartynak bocsánatkéréssel* mottót tartalmazó – verse, amely explicit módon utal *Vörösmarty* alábbi részlettel érzékeltetett versére:

Szerelmedért / Feldúlnám-e eszemet / És annak minden gondolatját, / S képzelmeim édes tartományát; / Eltépném-e lelkemet / Szerelmedért? //

(b) *közvetett egyértelműséggel jelölt egyedi intertextuális* kapcsolatról beszélhetünk olyan művek esetében, mint például Petőcz András *zárójelvers op. 32.* című – *Weöres Sándor variáció* alcímű – verse, amelyben a közvetett utalás funkcióját a kövérrel szedett „aki holt a halálban él” és „aki él nem hal soha már” kifejezések töltik be;

(c) *rejtett egyértelműséggel jelölt egyedi intertextuális* kapcsolatról beszélhetünk olyan művek esetében, mint például Orbán Ottó *A holló* című verse, amely címével, tartalmi és formai felépítésével együtt Edgar Allan Poe amerikai költő hasonló című és formai felépítésű versére utal (lásd alább idézett első versszakát) – ezt az utalást azonban csak azok veszik észre, akik Poe versét legalább magyar fordításban ismerik:

Rossz kedvem van mostanában, tengek-lengek a szobában, / kézbe veszek egy-egy könyvet, angol antológiát, / s egyszerre csak, ni, a *Holló*, ez a puha, selymes, omló, / ráolvasáshoz hasonló, tébolyult vers rámkialt, / alvilágból károgó hang, csábítóan rámkialt, / dallamával legkivált. //

(d) *közvetlen egyértelműséggel jelölt tematikus és formai intertextuális* kapcsolatról beszélhetünk olyan művek esetében, mint például Kovács András Ferenc *Júliának különb dicséreti* című – mottóként Balassitól idézett négy sort tartalmazó – versciklusának darabjai (ezek egyikét lásd alább), amelyek mind címükkel, mind versformájukkal Balassi Júlia-verseire utalnak;

HYMNUS MATUTINUS // Ég ébredesz, erdő, madár sem kesergő / Hajnalban ékes kertben: / Harmattal hintenek, újholdnak mindenek, / fű sarjad, féreg serken... / Magam még fekünnék – örökre eltűnnék / Tebened elkeverten.

(e) *közvetett egyértelműséggel jelölt formai intertextuális* kapcsolatról beszélhetünk olyan művek esetében, mint például Utassy József *Ad notam Balassi Bálint*, vagy Károlyi Amy *ad notam W. S.* című verse (ez utóbbit lásd alább) – azt azonban, hogy a címben teljes névvel vagy csupán monogrammal megnevezett költők mely versét/verseit érinti ez az intertextuális utalás, csak úgy tárhatjuk fel, hogy elemezzük ezeket a verseket és a hivatkozott költők versei között keresünk e versek felépítésének címadó aspektusával kapcsolatba hozhatókat;

Álmod ajtajában álldogálsz, / álmod ablakában üldögélsz. / Ablak, ajtó nyitva, sohse félsz. // Álmod ablakában üldögélsz, / álmod ajtajában álldogálsz. / Valaki belessen, arra vársz.

(f) *rejtett egyértelműséggel jelölt egyedi formai intertextuális* kapcsolatról beszélhetünk olyan művek esetében, mint például Thinsz Géza *Az ékességes hatalom* című verse (kezdő sorait lásd alább), amely formai felépítésével József Attila *Születésnapomra* című versére utal – ezt az utalást azonban csak azok veszik észre, akik József Attila említett versét ismerik:

Nem volna vele semmi baj, / de harsog, mint egy csatadal, / hiú / fiú, /

2.1.2 A *jelöletlen intertextuális kapcsolatok* típusainak meghatározásához alapul szolgálhatnak a szöveg mint komplex jel fentiekben felsorolt jelkomponensei, amelyek alapján a következő típusokat különböztethetjük meg: a **Ve/VeIm**, **Fo**, **Se** és **ReIm/Re** típust, mint *egyszerű típusokat* és e jelkomponensek tetszőleges kombinációja alapján értelmezhető *komplex típusokat*. Bármely típusal kapcsolatosan beszélhetünk hívó szövegről és válaszoló szövegekről: *hívó szöveg* az a szöveg, amelyből kiindulva azzal – az adott típus követelményeit kielégítő – intertextuális kapcsolatba hozható szövegeket keresünk. Amennyiben ilyeneket találunk, azokat nevezzük *válaszó szövegeknek*.

Lássunk most e típusok néhány altípusát reprezentáló *hívó* szövegeket, ahol lehet, hivatkozva azokra a szövegekre is, amelyek az említett antológiában *válasz* szövegeként találhatók.

Ve/VeIm

A szöveg *fizikai teste*, a **vehikulum / vehikulum-imágó** *fizikai-szemiotikai és nyelvi-szemiotikai* felépítésének néhány intertextuális (al)típusát képző szövegek:

(A) a **vehikulum / vehikulum-imágó** *fizikai-szemiotikai felépítésének* intertextuális altípusait képző szövegek:

(Aa) *hagyományos tipográfiával szedett* szövegek: ezek a szövegek olyan *banális* altípust képeznek, amely nem igényel szemléltető példát;

(Ab) *kurzívval szedett* szövegek: *hívó* szövegre példa Nemes Nagy Ágnes **Amikor** című, *válaszoló* szövegre Csoóri Sándor *Anyám fekete rózsa* című verse – vagy megfordítva;

(Ac) *csupa nagy betűvel szedett* szövegek: *hívó* szövegre példa lehet Nagy László *Verseim verse* című verse;

(Ad) *kézírásos szövegek*: *hívó* szövegre példa lehet Weöres Sándor *Hold* című verse;

(Ae) *egy szónál nagyobb terjedelmű egysoros szövegek*: *hívó* szövegre példa Weöres Sándor bármelyik e követelményt kielégítő egysorosa, *válaszoló* szövegre Ancsel Éva bármelyik egysorosa – vagy megfordítva; egy lehetséges „szövegpárra” példa:

Weöres Sándor: XI. Szép távolsággal itt vagy.

Ancsel Éva: VI. A szomorúság a lélek elidőzése az időben.

(Af) *kétsoros szövegek*: *hívó* szövegre példa Zelk Zoltán *Felelj, ha vagy!* című verse, *válaszoló* szövegre Bella István *Négy legszebb* című ciklusának 1. számmal jelzett, *A legszebb sakkvers* című, darabja (lásd alább) – vagy megfordítva;

Szabadság, szerelem! / E 2 kell nekem.

(Ag) *háromsoros szövegek*: *hívó* szövegre példa a *Szövegtani kaleidoszkóp 1. Antológia* kötete *Háromsorosok (és haikuk)* című szektorának bármelyik darabja, *válaszoló* szövegre a többi darab;

(Ah) *négysoros szövegek*: *hívó* szövegre példa a *Szövegtani kaleidoszkóp 1. Antológia* kötete *Négysorosok* című szektorának bármelyik darabja, *válaszoló* szövegre a többi darab;

(Ai) *tizennégysoros szövegek*: *hívó* szövegre példa a *Szövegtani kaleidoszkóp 1. Antológia* kötete *14 sorosok (és szonettek)* című szektorának bármelyik darabja, *válaszoló* szövegre a többi darab;

(Aj) *oszlopokba rendezett szavakból felépített szövegek*: *hívó* szövegre példa Illyés Gyula *Nyár*, *válaszoló* szövegre Weöres Sándor *Keresztöltés* című verse;

(Ak) *képversek* altípusokba osztható kompozíciói; altípust képeznek például a *lineárisan olvasható* képversek – ebben az altípusban *hívó* szövegre példa Nagy László *Árvácska sírverse* című, *válaszoló* szövegre Fábíán István „*én innét...*” kezdetű képverse – vagy megfordítva.

Ahhoz, hogy a 3 sorosokon belül a haikukat, és a 14 sorosokon belül a szonetteket el lehessen különíteni, mind formációjukat, mind sensusukat figyelembe kell venni.

(B) a **vehikulum / vehikulum-imágó** *nyelvi-szemiotikai felépítésének* intertextuális altípusait képző szövegek:

(Ba) *szűk értelemben vett vegyes nyelvű* szövegek: *hívó* szöveg lehet a következő versek bármelyike: Parti Nagy Lajos „44 46” jelzésű szövege, Zend Róbert *Kétnyelvű Magritte* (9) című kompozíciója (ez utóbbit – alcímeivel együtt – lásd alább), Petri György *Sár* című verse, *válaszoló* szöveg a nem hívó szövegnek választott művek bármelyike;

(Hunglish)

Mondscheinparty Budán egy angol lánnyal

Fel

jött

a

Please, hold me tight

az

égre

(Bb) *tág értelemben vett vegyes nyelvű* szövegek: *hívó* szövegekre példa lehet Tandori Dezső *197615/v – a a é e – A nap vége* vagy Rákos Sándor *Visszaforgó* című verse (első versszakukat lásd alább);

Tandori Dezső verse (részlet):

e u o, o a e i e a o

é e ö, é, é u á: o a e e?

Délelőtt, dél, délután: hova lesztek?

Nem tudom, hol van megint egy napom.

Rákos Sándor verse (részlet):

fordított föld hol minden visszakézőről

moladorib ódóráz laddatáh

történetünk kifordított ruhái

iótatumaró ólluh kopan

Fo

A *fizikai-szemiotikai* (poétikai-metrikai-ritmikai) és *nyelvi-szemiotikai* (mikro- és makroszintaktikai) *formai felépítés*, a **formáció**, néhány intertextuális (al)típusát képező szövegek:

(A) a *fizikai-szemiotikai* (poétikai-metrikai-ritmikai) **formáció** intertextuális altípusait képező szövegek:

(Aa) 5/7/5 szótagszámú sorokból álló szövegek (tág értelemben vett haikuk): *hívó* szöveg lehet a következő versek bármelyike: Fodor András *Jel, Axioma, Műhely-haiku* (ezt a haikut lásd alább), *A teremtmény éneke*, Babics Imre 87. *haiku*, Pető Tóth Károly 45-ös számú szövegének második összetevője – *válaszoló* szöveg a nem hívó szövegnek választott versek bármelyike;

Talán hozzá se / nyúlj. Csak nézd és nézd, míg csak / gyönyörű nem lesz.

(Ab) 6+6 / 3+4 / 6+6 / 3+4 / 6+6 / 3+4 szótagszámú és tagolású sorokból álló szövegek: *hívó* szöveg lehet Kovács András Ferenc *Júliának különb dicséreti* című versciklusának bármelyik verse (ezek egyikét lásd fentebb) – *válaszoló* szöveg a versciklus nem hívó szövegnek választott verseinek bármelyike;

(Ac) *szonettformába írt szövegek*: a „4 // 4 // 3 // 3” soros versszakokra tagolt szonettaltípusra *hívó* szöveg lehet például Várady Szabolcs *Szerkesztői üzenet* című szonettje (lásd alább):

Mihelyt kapásból meg tudsz írni egy / szonettet, mondjuk ilyesféleképpen, / ujjaidat csak futtatva a gépen, / s úgy érzed, hogy magától (szinte) megy, // Véreddé vált, akár az egyszerű. / ha álmodból fölkeltenek: „No kérem, / lássunk egy jó szonettet, írja szépen”, / csak könnyű séta s nem megmászni hegy, // ha, mondom, eddig eljutsz végre egyszer, / tudván, hogy írta ezt Petrarca, Sidney / s mily rímképlettel Shakespeare (s pláne Spencer!), // akkor elég, ha ennyit mondasz, „Így ni”, / és dobhatod is az egészet el. / De addig, barátom, gürcölni kell!

(Ad) *klasszikus versmértékben írt szövegek*: egyik altípusára *hívó* szöveg lehet például Weöres Sándor (*Itt nyugszik W. S.*) című verse.

(B) a *nyelvi-szemiotikai* (mikro- és makroszintaktikai) **formáció** intertextuális altípusait képező szövegek:

(Ba) *sajátos mikroszintaktikai szerkezetű szövegek*: egyik altípusára *hívó* szöveg lehet például Mezei András *Szokatlan óda* című verse (lásd itt az első versszakát):

Életemből önnön magamnak / vigyázzak rám, hogy meg ne haljak. / Tenmagadban téged születlek / én életem, benned szeretlek. //

(Bb) *központozás (és minden más tagoló elem) nélküli szövegek*: *hívó* szöveg lehet a következő versek bármelyike: Rákos Sándor: *Ott*, Kányádi Sándor: *Sóhajtás*, Borbély Szilárd: *Passió* – *válaszoló* szöveg a nem hívó szövegnek választott versek bármelyike;

(Bc) *központozás nélküli, versszak-tagolású szövegek*: *hívó* szöveg lehet a következő versek bármelyike: Kányádi Sándor: *Sóhajtás* (lásd alább) és *Rondó*, Imre Flóra: *A szenvedély*, *A szenvedés*, – *válaszoló* szöveg a nem hívó szövegnek választott versek bármelyike;

kútnak lenni volna jó / utas-itatónak / diófának vagy a fán / füttyentő rigónak // rigófüttynek volna jó / lenni bár egy hangnak / jönni-menni volna jó / akárcsak a harmat

(Bd) *központozás nélküli (de tagoló elemként nagybetűs mondatkezdést alkalmazó) szövegek:* hívó szöveg lehet Bella István *Példamondatok* című verse:

Nézz körül jól Ez a fa árnya / És ez a fa De lehet Te vagy / mind a kettő Hát nézd magad / Nézz jól körül Fa és fa-árnya

(Be) *szórendváltó sorokból alkotott szövegek:* hívó szövegre példa lehet Borbély Szilárd *Passió* című verse, *válaszoló* szövegre Somlyó György „*Tiszta*” *költészet* című verse (lásd alább) – vagy megfordítva;

A tavon egy hattyú a fényben / A fényben a tavon egy hattyú / Egy hattyú a fényben a tavon / A tavon a fényben egy hattyú / Egy hattyú a tavon a fényben / A fényben egy hattyú a tavon // A tavon egy hattyú a fényben

(Bf) *folyondár típusú szövegek:* hívó szövegre példa lehet Weöres Sándor *Ünnep*, *válaszoló* szövegre Mezei András *Az árvák kadisa* című verse (első versszakát lásd alább) – vagy megfordítva;

Az árvák mondanak kadist, dicsérve Őt / a teljes népirtás után, az Örökkévalót, / kadist az árvák mondanak, Őt dicsérve, / az Örökkévalót, a teljes népirtás után //

Se

A *nyelvi-szemantikai felépítés*, a **sensus** néhány intertextuális (al)típusát képező szövegek:

(A) *sajátos szintaktikai struktúra által dominált nyelvi-szemantikai felépítés* intertextuális (al)típusait képező szövegek:

(Aa) *kizárólag nominális (és/vagy nominalizált) szószerkezetekből felépített szövegek:* hívó szöveg lehet Bella István *Négyzet a körön* című verse (első versszakát lásd alább);

A szürke ég, a félkoszos plafon, / a meszes érfalak, / az egyszer-egy-az-egy, a nem tudom. / a hiszen-süt-a-nap, //

(Ab) *lexiko-szintaktiko-szemantikailag transzformált sorokból felépített szövegek:* hívó szöveg lehet Tandori Dezső *Piazza* című verse (első versszakát lásd alább);

A napszak örökéző pirosában / A piros napszak örök égőjében / Az örök-piros égő napszakában / Az égő napszak piros örökében //

(Ac) *azonos és felcserélt tövű ragozott ige + főnévi igenév szószerkezetekből felépített szövegek:* hívó szöveg lehet Weöres Sándor *Talizmán* című verse; (első versszakát lásd alább);

Elmegyek elmenni / maradok maradni / elmegyek maradni / maradok elmenni //

(Ad) *olyan négysoros versszakokból felépített szövegek, amelyeknek középső két sora más-más jelentésű, első és utolsó sora pedig egymástól lexikailag csak melléknév-összetevőjében különböző helyhatározó funkciójú szószerkezet:* hívó szöveg lehet Tornai József Cs. *Szabó László sírfőlirata (Kilenc változat)* című verse; lásd itt az első versszakát és a többi versszak melléknév-összetevő párpait:

1. Három égrenyúlt hársfa alatt / hallom, az idő hogy apad, / s hogy érik fénné a salak / három vadkérgeű hársfa alatt //

2. szigorú – egykedvű

6. megmeredt – ősz-festett

3. sokágú – ragyogó

7. őrtálló – hajlongó

4. óriás – sustorgó

8. irgalmas – itthoni

5. testvéri – hullongó

9. burjánzó – varjú-ülte

(Ae) *olyan szövegek, amelyek szövegmondataiban első és második személyre utalás váltakozik: hívó szöveg lehet Radnóti Miklós Két karodban, válaszoló szöveg Beney Zsuzsa Fuga című verse (ez utóbbi első versszakát lásd alább);*

Az én jobbkezem a te balkezedenél. / Jobbkezem nincsen a te jobbkezedenél. / Jobbkezed nincsen az én jobbkezemenél. / A te balkezed az én jobbkezemenél. //

(B) *sajátos szemantikai struktúra által dominált nyelvi-szemantikai felépítés néhány intertextuális (al)típusát képező szövegek:*

(Ba) *a versbeli „én”-t értelmező szövegek: hívó szöveg lehet Borbély Szilárd Az én a vers, az én e vers (lásd alább), vagy Az énvers című verseinek bármelyike – válaszoló szöveg a nem hívó szövegnek választott versek bármelyike;*

Az én e versben alig több mint helyzet / amelybe belehelyezik a verset / akiből lesz a verset olvasó / a versbe belehelyezett énhelyzet / olyan akár a versben olvasó / kiből találkozik majd a vers meg helyzet / az olvassa majd éneemben a verset / az én a versben akkor lesz vershelyzet

(Bb) *kizárólag nominális szó szerkezettel reprezentált metaforákból felépített szövegek: hívó szöveg lehet Kálnoky László Mi vagyok én? című – harminchárom soros – verse (első öt sorát lásd alább);*

Zongora a süketnémák intézetében, / kőkorszakbeli táskarádió, / csillagászati távcső egy szénbánya mélyén, / szélmalom teljes szélcsend idején, / lejárt belépőjegy egy elmaradt előadásra, /

(Bc) *hasonlat(ok)ból felépített szövegek: hívó szöveg lehet Nemes Nagy Ágnes Hasonlat, válaszoló szöveg Székely Magda Hasonlat című verse (ez utóbbi első versszakát lásd alább) – vagy megfordítva;*

Ahogy feltámaszt majd halottainkból / egykor az Úr / úgy gyúl ki most a tudat csipkebokra / újra s újra kigyúl //

ReIm/Re

A vehikulumhoz feltételezett utalt entitásként hozzárendelt (képzelt vagy valóságos) világdarab a relátum-imágó / relátum felépítésének néhány intertextuális (al)típusát képező szövegek:

(A) *sajátos hozzáférhetőségi-relációkat reprezentáló világdarabok intertextuális (al)típusait képező szövegek:*

a képzelet szerepét tematizáló szövegek: hívó szöveg lehet Szabó Lőrinc Képzelt képzeleteddel című szonettje (első nyolc sorát lásd alább), vagy Somlyó György Szekvenca című verse (első részét lásd alább);

Szabó Lőrinc verse (részlet):

Képzelt képzeleteddel képzelem, / hogy idegondolsz, kedves, mialatt / gyors kerék
visz: sóvár magányomat / hívja magányod; együtt nagy velem, / ahogy veled én, és ahogy
nekem / vigaszt csak képzelt jelenléted ad, / fájdalmaid fájdalomban érzi csak / enyhülni
szorítását szíveden. /

Somlyó György verse (részlet):

én sose voltam az / akinek te képzeltél / mondja – // nem is képzelve / hogy már rég
te se képzeled / olyannak amilyennek ő / képzeli hogy képzeled / bár most is
elképzelhetetlen / hogy ennyire nem olyan //

Hasonló módon altípusok alkothatók az **emlékezet**, az **álmom**, az **elvárás** stb.
szerepét tematizáló szövegekkel.

(B) *sajátos témaköröket reprezentáló világdarabok* intertextuális (al)típusait ké-
pező szövegek:

(Ba) **anya**-tematikájú szövegek: hívó szöveg lehet a következő versek bármelyike:
Kosztolányi Dezső: *Anyá*, Csoóri Sándor: *Anyám fekete rózsá*, Károlyi Amy: *Pályaudvar*,
Kálnoky László: *Egyszerű fejfa* (ez utóbbi verset, mottójával együtt, lásd alább) – *vála-
szoló* szöveg a nem hívó szövegnek választott versek bármelyike;

Anyám emlékének

Arc, mit tükrözött a tiszta tenger, / szétroncsolt a hullám, nem felelsz. // Dallam,
emberi ajkak lakója, / házadat elhagytad, nem felelsz. // Mondat, mit a föld porába
róttak, / elmosott a zápor, nem felelsz. / Kör, mit madár írt a levegőbe, az a madár elszállt,
nem felelsz. // Láthatatlan lettél, néma lettél. Mint aki sohsem volt, nem felelsz.

(Bb) **szerelem**-tematikájú szövegek: hívó szöveg lehet Kosztolányi Dezső *Szerelem*
vagy Radnóti Miklós *Rejtettelek* című verse (ez utóbbi első hat sorát lásd alább);

Rejtettelek sokáig, / mint lassan ért gyümölcsét / levél közt rejti ága, / s mint téli
ablak tükrén / a józan jég virága / virulsz ki most eszemben. /

(Bc) **elmúlás**-tematikájú szövegek: hívó szöveg lehet a következő versek
bármelyike: Kiss Benedek: *Gyertya vagy lámpa*, Rónay György: *Öregkor*, Horváth
Elemér: *Halandó* (ezt a verset lásd alább), Mezei András: *Ott*, Gömöri György: *A végső
dolgok...* – *válaszó* szöveg a nem hívó szövegnek választott versek bármelyike;

Elsodálkoztam a csillagokon, / elcsavarogtam a földön / hazaértem a szerelemben /
fönnakadtam a világ rendjén // előbb halok meg mint szeretném

(Bd) **hit**-tematikájú szövegek: hívó szöveg lehet a következő versek bármelyike: Zelk
Zoltán: *Felelj, ha vagy*, Nemes Nagy Ágnes: *Kiáltva* (e vers első két versszakát lásd
alább), Somlyó György: *Isten-kísértés* – *válaszó* szöveg a nem hívó szövegnek választott
versek bármelyike;

Irgalmazz Istenem! Én nem hiszek Tebenned, / Csak nincs kívül szót váltanom. / S
lám, máris megadod azt a végső kegyelmet, / Hogy legalább imádkozom. // Bűnöm csak
egy, de nagy, a gőg fogai rágnak, / És most porig aláztatom, / Hörgök, vonaglok, mint egy
nyomorú állat, / Kínomban a port harapom //

Hasonló módon altípusok alkothatók **írás-, ars poétika-, zeneművek-, képek-** stb. tematikájú szövegekkel.

2.2. Ami a *szövegek szövegrokonsági kapcsolatainak elemzését* illeti, a következő tényeket kell szem előtt tartani:

Az intertextuális kapcsolatot *explicit módon jelölő* verseket az intertextuális kapcsolatot *explicit módon nem jelölő* típusokba is be kell sorolni, mert elemezni kell azok *jelösszetevők* szerinti szövegrokonsági kapcsolatait is.

A fentiekben bemutatott kísérlet célja nem az *egyes szövegek szövegrokonsági kapcsolatai* tipológiájának szemiotikai-textológiai megközelítése volt, hanem az *intertextualitásé* általában.

Az egyes típusokhoz hozzárendelt szövegek csupán azt szemléltetik, hogy ezek a szövegek – *többek között!* – a szóban forgó intertextualitás-típus jegyeivel is rendelkeznek – ennek következtében alkalmasak az adott típus szemléltetésére –, de csaknem minden esetben rendelkeznek más típus jegyeivel is.

Ha a szövegek szövegrokonsági kapcsolatait kívánjuk elemezni, össze kell hasonlítanunk őket a jelösszetevőikkel rokonsági kapcsolatba hozható jelösszetevőkkel rendelkező valamennyi más szöveggel.

3. Egy *intertextualitás-tipológia megalkotására* és szövegek *szövegrokonság-hálójának elemzésére* irányuló szemiotikai-textológiai kutatás további feladatai a következők:

(1) az *intertextualitás-tipológia megalkotására* vonatkozóan:

(1.1) annak a (csak verseket, vagy irodalmi és/vagy nem irodalmi prózaszövegeket is tartalmazó) *báziskorpusznak* a kiválasztása, amely az *intertextualitás-tipológia* létrehozásához kiindulási alapul szolgál;

(1.2) a báziskorpusz esetleges bővítése egy nem e korpuszhoz tartozó szöveg *szövegrokonság-hálói elemzése* által támasztott követel-ményeknek megfelelően (ha például egy olyan költő valamely versének *szövegrokonság-hálóit* akarjuk meghatározni, akinek művei nem tartoznak a báziskorpuszhoz, a báziskorpusz kiegészítése e költő műveivel);

(1.3. az eredeti vagy a kiegészített báziskorpusz szövegei *jelösszetevő-architektonikatípusainak optimális finomítása* azaz annak elérése, hogy egy olyan jellegű tipológiában, amelyet itt a 2.1 és főleg a 2.2 alfejezetben szemléltettem, ne legyen szükség újabb altípusok felvételére.

(2) adott szövegek *szövegrokonság-hálóinak elemzésére* vonatkozóan:

(2.1) egy-egy adott szöveg olyan jellegű jelkomponens-elemzése, amelyet Fodor András *A teremtmény éneke* című haikujával kapcsolatban az 1. alfejezetben érzékel tettem, majd azoknak a komponenseknek (komponensleírásoknak) a kiválasztása, amelyek szövegrokonság-vonatkozásait különösen relevánsnak tartjuk;

(2.2) e komponensek szövegrokonság-hálóinak meghatározása az adott szövegek szerzőinek műveiben;

(2.3) e komponensek szövegrokonság-hálóinak meghatározása a bázis korpuszban;

(2.4) a (2.2)-ben és (2.3)-ban leírt műveletek eredményeinek összehasonlítása.

Befejezésül azt kívánom hangsúlyozni, hogy az itt leírt stratégia a klasszikus értelemben vett szövegrokonság-hálók feltárásának a stratégiája, s mint ilyen, nem alkalmas az úgynevezett posztmodern szövegekbe beépített „vendégszövegek / vendégszövegrészek” feltárására.

Irodalom

PETŐFI S. JÁNOS – BENKES ZSUZSA, *A szöveg megközelítései: Kérdések – válaszok, Bevezetés a szemiotikai szövegtanba.*, Bp., 1998 (Iskolakultúra-könyvek, 2).

PETŐFI S. JÁNOS – BENKES ZSUZSA, *Multimediális szövegek megközelítései. Kérdések – válaszok. Bevezetés a statikus 'verbális elem + kép/diagram/...' típusú komplex jelek szemiotikai szövegtanába*, Pécs, 2000 (Iskolakultúra-könyvek, 11).

BENKES ZSUZSA – NAGY L. JÁNOS – PETŐFI S. JÁNOS, *Szövegtani kaleidoszkóp, 1, Antológia*, Bp., Nemzeti Tankönyvkiadó, 1996.

Szövegtani kaleidoszkóp, 2, Bevezetés a szövegmegformáltság elemzésébe, szerk. BENKES ZSUZSA – PETŐFI S. JÁNOS, Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó, 1996.

PETŐFI S. JÁNOS, *A szöveg mint komplex jel: Bevezetés a szemiotikai textológiai szövegszemléletbe*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 2004.